

травні 2004 року стало «шоком» для економіки як старих, так і нових членів угруповання. З метою стабілізації та забезпечення економічного прогресу ЄС вдався до припинення активної зовнішньо-економічної діяльності, намагаючись надати власним товаровиробникам можливості вироблення певної стратегії діяльності в межах нової розширеної Європи.

Необхідно наголосити, що з процесом розширення змінилися засади конкуренції на європейському ринку. Тому ЄС намагається дистанціюватися від країн, що не є членами угруповання, з метою вироблення в закритому просторі нового базису ведення конкурентної боротьби. Особливе місце сьогодні займають питання надання державної допомоги, яка може спрямовуватись на підтримку окремих учасників ринку або цілих галузей спільної європейської економіки.

ЄС на деякий час відмовився від активного пропагування політики лібералізації зовнішньоекономічних відносин. Розширення Союзу вивело економіку із рівноваги та зробило її більш уразливою. Лібералізація такої відносно слабкої економіки може негативно вплинути на її подальший розвиток, а політика інших країн може навіть викликати кризи в Європі.

ІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ДОСВІД

І. П. Дерев'янка,
науковий співробітник ICEMB НАН України

ІСТОРИЧНИЙ ПІДТЕКСТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ НА СПІВРОБІТНИЦТВО З ЄС

Стрімкий вир політичних подій кінця 80-х — початку 90-х рр., що охопив Центральну та Східну Європу, кардинально змінив хід історії та сутність розвитку європейських держав. Крах радянської імперії ознаменував нову еру в історичному житті українського народу. Вікові прагнення поколінь української еліти до незалежності та соборності, духовного розкріпачення, національної самоідентифікації стали реальною дійсністю. Україна з її різнобарвним потенціалом у поєднанні з вигідним географічним положенням має можливість отримати статус з одного боку — великої європейської держави з відповідними

політичними та економічними перевагами, а з іншого — зазнати азійського забарвлення.

Ще за часів Київської Русі почали формуватись геополітичні концепції, що нерозривно були пов'язані з політичними та економічними орієнтирами. Перебування України тривалий час у складі Польщі, потім Росії та Радянського Союзу наклало серйозний відбиток на формування геополітичної стратегії та викликало певну невизначеність у суспільстві. На сучасному етапі державотворення зійшлися зони впливу різних геополітичних та геоekonomічних просторів. Зокрема, термін перебування України у західноєвропейському геополітичному та соціокультурному просторі налічує близько тисячі років. За історико-культурними особливостями, за геополітичним положенням, урешті за характером висунутих у ній стратегічних завдань Україна, без заперечень, має бути включена до Європейської спільноти як важлива її складова.

Будівничі засади української держави, що прагне до повноцінного і динамічного розвитку та інтегрування в сучасні міжнародно-коопераційні структури, неможливі без урахування наявних геополітичних та геоekonomічних реалій сьогодення. Питання про ставлення України до сучасних інтеграційних процесів є необхідною умовою подолання існуючих внутрішніх проблем та важливою складовою геоekonomічної політики. Зважаючи на це, для України істотну зацікавленість серед різномайття географічних векторів становить безумовно європейський. Адже європейська інтеграція є не лише центром тяжіння геополітичних та геоekonomічних інтересів багатьох країн, але й сприяє високо-економічному розвитку країн Європейського Співтовариства, зростанню їх ролі та частки у світовому господарському просторі. Нині на країни Євросоюзу припадає понад 41 % світового товарообігу, 42 % обігу послуг.

Європейський вектор для України після здобуття нею незалежності став пріоритетним та базовим геоekonomічним напрямом, що сприятиме реалізації національних інтересів та входженню до світового співтовариства як його активного та рівноправного учасника. На сучасному етапі ЄС безумовно має вагомий вплив на зовнішньоекономічну діяльність України. Згідно з урядовою концепцією розвитку економіки України, в результаті істотної диверсифікації світової торгівлі близько 65—70 % її обсягу до 2010 р. буде припадати на країни «далекого зарубіжжя». У даному контексті співробітництво з ЄС розглядається як головний напрям геоekonomічної політики

України. Зокрема, європейський вектор української економіки має важливе значення для продуктивної та ефективної участі України в міжнародно-економічних об'єднаннях та інтеграційних процесах.

Торговельно-економічні взаємовідносини між Україною та Євросоюзом розпочали формуватися ще в рамках колишнього Радянського Союзу, коли у грудні 1989 р. був підписаний договір про торгове та економічне співробітництво між СРСР і Європейським Співтовариством. Згодом у серпні 1991 р. до цієї угоди було додано протокол про технічну, юридичну та адміністративну допомогу в рамках програми технічного сприяння Європейського Співтовариства СРСР. Після розпаду Радянського Союзу, СНД, в тому числі й Україна, успадкувала всі міжнародні угоди і зобов'язання СРСР.

Зовнішньополітичний курс на європейську інтеграцію був обраний Україною з самого початку свого незалежного державного існування. Перші кроки у формуванні відносин суверенної України з Європейським Союзом були започатковані у грудні 1991 р. Саме тоді країни-члени ЄС, відзначивши демократичний характер перетворень в Україні, визнали її суверенітет і запропонували стати на шлях конструктивного та відкритого діалогу. Розширенню та зміцненню економічних зв'язків з ЄС сприяло включення України з 1 січня 1993 р. до Системи загальних преференцій, у результаті чого значна частина українських товарів отримувала безмитний доступ на ринок ЄС або для них встановлювалося мінімальне мито.

Вперше засади української політики щодо Європейського Співтовариства були сформульовані в Основних напрямках зовнішньої політики України, схвалених Верховною Радою 2 липня 1993 р. Згодом 14 червня 1994 р. в Люксембурзі Україна підписала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Союзом, де було визначено правовий механізм взаємодії між двома сторонами. Угода встановлювала загальні принципи двостороннього співробітництва у сферах торгівлі, руху капіталів, кооперування в промисловості та сільському господарстві, науково-технічній взаємодії. До того ж угода передбачала підтримку ЄС демократичних процесів та ринкових реформ. Проте Угода набула чинності лише 1 березня 1998 р., коли її ратифікували всі країни-члени ЄС.

Утім, впродовж цього відтинку часу у взаєминах України з Європейським Співтовариством не були помітні ознаки інертності та застою. Відтак, стосунки між двома сторонами

набували нових обрисів та перспектив. Зокрема, 28 листопада 1994 р. Євросоюзом була ухвалена Спільна позиція щодо України, а 6 грудня 1996 р. План дій, в яких висловлювалась підтримка незалежності, територіальної цілісності, політичним, демократичним та економічним перетворенням в Україні та її інтеграції до світової економіки. ЄС виявив готовність розвивати і посилювати політичні та економічні стосунки з Україною.

Перший Самміт Україна-ЄС, що проходив у Києві у вересні 1997 р., підтвердив європейський вибір України, виявив наявні проблеми в договірно-правовій сфері та розглянув напрямки економічної взаємодії. Досить плідним на події виявився 1998 р., коли закладалась інституційна база співпраці. 28 лютого 1998 р. було створено Українську частину Ради та Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.

На першому засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, яке проходило 8—9 червня 1998 р., Україна вперше офіційно заявила про прагнення набути статус асоційованого члена ЄС. Підтвердженням європейського вибору України став документ від 11 червня 1998 р. «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу», розрахованої на період до 2007 р. Стратегічною метою України було проголошено набуття повноправного членства в ЄС, а отримання статусу асоційованого члена в Євросоюзі — головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньотерміновому вимірі.

Важливою віхою у розвитку двосторонніх відносин між Україною та Європейським Співтовариством стало ухвалення на Гельсінському Самміті Євросоюзу 10 грудня 1999 р. Спільної стратегії ЄС щодо України, в якій зокрема зазначалось, що «Європейський Союз відзначає європейські прагнення України та вітає проєвропейський вибір, зроблений Україною. ЄС і надалі твердо прагне до співпраці з Україною на національному, регіональному та місцевому рівнях задля підтримки успішних політичних та економічних перетворень в Україні, які полегшать її подальше зближення з ЄС..., повною мірою визначаючи, що основний тягар відповідальності за майбутнє України лежить на ній самій». Цей документ встановлював основні цілі Євросоюзу щодо України, які передбачали: зміцнення демократії, правопорядку та громадських інституцій, підтримку процесу економічних перетворень, інтеграції в європейську та світову економіку, співпрацю зі зміцнення стабільності та безпеки в Європі, в галузі охорони навколишнього середовища, енергетики

та ядерної безпеки, в галузі юстиції та внутрішніх справ, регіональне та транскордонне співробітництво з сусідніми країнами.

Проте і досі, як не прикро констатувати, основні положення Стратегії носять політико-декларативний характер.

Пошук реальних дієвих шляхів та структурних механізмів, що ведуть до інтеграції в ЄС, повинен мати не політичне забарвлення, а перш за все — надійне економічне підґрунтя. Виходячи з цього, нагальною та невідкладною проблемою в українській економіці постає завдання подолання тих перешкод та бар'єрів, які істотно обмежують рух України до європейських інтеграційних структур. Як показує сучасна практика розвитку світової економічної інтеграції, далеко не всі країни реально можуть претендувати на роль активних та дієвих суб'єктів інтеграційних процесів. Цілком очевидно, що процедура вступу до європейської інтеграційної системи під силу країнам, економіки яких не тільки є розвинутими ринковими системами, але й пройшли етап ефективного розвитку внутрішнього ринку і для подальшого зростання потребують входження в транснаціональні економічні структури, до того ж мають сучасну високо диференційовану структуру економіки, із вагомим об'ємом виробництва.

На фоні цих параметрів економіка України позначена слабкістю внутрішнього ринку, яка викликана високим рівнем диференціації доходів та низькою платоспроможністю значної частини населення. У свою чергу високий рівень частки зовнішньої торгівлі у ВВП не є тим підґрунтям, що надасть можливість включитись в інтеграційні структури. Лише прискорений розвиток внутрішнього ринку сприятиме в майбутньому створенню передумов входження в європейську спільноту.

Україна у своїй політиці і надалі дотримується європейського курсу, про що свідчать постійні декларативні заяви, зокрема, 14 вересня 2000 р. в Україні було прийнято Програму інтеграції України до Європейського Союзу. ЄС у свою чергу не виробив бодай формальних критеріїв вступу для України. Єдиним поки що кроком з боку Євросоюзу стала ідея запровадження «спеціального статусу сусіда» для Білорусії, Молдови та України. Оприлюднене 11 березня 2003 р. Європейською Комісією Послання до Європарламенту «Ширша Європа — сусідство. Нові рамки співробітництва з нашими східними і південними сусідами» демонструє радше не програму практичних дій, а лише

констатацію перспективних ідей та пропозицій. Між іншим цей документ передбачає: «У відповідь на конкретний прогрес, що демонстрував спільні цінності та ефективну імплементацію політичної, економічної та інституційної реформи, включно з наближенням законодавства до *acquis*, країни-сусіди мають отримати переваги від близької економічної інтеграції з ЄС. Зокрема, всім сусіднім країнам має бути запропонована перспектива доступу на внутрішній ринок Європейського Союзу, подальша інтеграція та лібералізація, включно із запровадженням вільного руху людей, товарів, послуг та капіталів (чотири свободи). Якщо країна досягає цього рівня, вона стає настільки близькою до Союзу, наскільки це можливо без набуття членства».

З огляду на заяви ЄС, цілком привабливими виглядають перспективні ідеї відкриття ринків та лібералізація візового режиму для країн-сусідів. Утім, Європейська Комісія ще не готова чітко окреслити обриси базової стратегії дій відносно так званих країн-сусідів. Хоча за певних умов цей документ може стати механізмом прискорення необхідних кардинальних змін як в самій українській економіці, так і в сфері торговельно-економічної взаємодії України та Євросоюзу.

Питання взаємовідносин України з ЄС на сучасному етапі — це питання, широкому розумінні, ціленаправленої та ефективної геоекономічної політики. Європейське спрямування має залишатися визначальною лінією, навколо, якої будуть формуватись геополітичні та геоекономічні національні інтереси України. Цілком очевидно, що реальна альтернатива євроінтеграційному курсу України навряд чи знайдеться. Адже для України імператив інтеграції в Європейське Співтовариство — це шлях країни до стандартів діючої демократії та цивілізованого, ринкового господарства.

Отже, інтеграційний поступ України в Європейський Союз, хочеться сподіватися, буде і надалі залишатися головним дороговказом української державної політики.